

Llull llegit per Xènius i J.V. Foix: “homenatge filial” a un “sempre vivent”

Enric Bou
Universit  Ca' Foscari di Venezia

*Solitario, idolo de los iniciados, pero
apartado de la corriente de la restauración
filos fica por un tecnicismo
descorazonador y abstruso.*

Jordi Rubió

En un conegut article del 1981 Italo Calvino va fer unes reflexions pertinents sobre la lectura dels clàssics: “I classici sono quei libri di cui si sente dire di solito: ‘Sto rileggendo...’ e mai ‘Sto leggendo...’”. O encara va afegir que “[u]n classico   un libro che non ha mai finito di dire quel che ha da dire”. I en referència a l’excés d’atenció crítica, erudita, i tantes vegades eixorca que desperten els clàssics, apuntava: “Un classico   un’opera che provoca incessantemente un pulviscolo di discorsi critici su di s , ma continuamente se li scrolla di dosso”. Calvino defensava la idea que era millor enfrontar-se als textos cl ssics nus, sense la protecci  d’un aparat cr tic:

La scuola e l’universit  dovrebbero servire a far capire che nessun libro che parla d’un libro dice di pi  del libro in questione; invece fanno di tutto per far credere il contrario. C’  un capovolgimento di valori molto diffuso per cui l’introduzione, l’apparato critico, la bibliografia vengono usati come una cortina fumogena per nascondere quel che il testo ha da dire e che pu  dire solo se lo si lascia parlare senza intermediari che pretendano di saperne pi  di lui”.

La meva reflexi  sobre Llull llegit per Ors i Foix s’inicia amb la reflexi  sobre el clàssic. Qu   s un clàssic? I m’ajuda, a m s dels mots de Calvino, les sàvies paraules de Franco Fortini. Per ell era important la possibilitat de traducció, la capacitat cultural “di scegliere di rendere parlanti alcuni di quei monumenti e abitabili alcune di quelle necropoli o chiese o città” (Fortini, 1249). La imatge forta de les necr polis, esglésies o ciutats és una precisió important que ens fa veure que no n’hi ha prou amb la filologia, sinó que cal que la cultura, la comunitat, s’aproprii de l’obra. Aix  és precisament el que van fer Ors i Foix, de maneres i amb finalitats diverses: apropiar-se, traduir, fer viva l’obra del “barbaflorit”.

Amb motiu de les commemoracions lul·lianes n’hem llegit i sentit de tots colors. Valentí Puig, amb ironia càustica apuntava:

Després d’un Wagner ecologista, ara és l’hora de les rebaixes Ramon Llull. Confondre divulgació i cultura pop ja és un hàbit solidificat per la necrofilia dels aniversaris i commemoracions, de manera que qui primer arriba —com va ser el cas de Salvador Espriu— despenja del calendari l’últim damnificat, com va ser Joan Vinyoli. Cada aniversari esdevé, de forma ineluctable, un any de rebaixes. Ara no descansarem fins que tinguem samarretes Ramon Llull, xupa-xups Ramon Llull, videoclips Ramon Llull, pastitxos d’*El nom de la rosa* amb Ramon Llull fent de Philip Marlowe o una cantata rap amb la lletra del *Llibre d’Amic e Amat*. I les preguntes fonamentals segueixen sense resposta: qu  hauri m de llegir per renovar els vincles amb l’esperit de Llull, fins on es manté llegible, què en podríem aprendre?

En l'opinió del periodista el model hauria de ser el J.V. Foix que l'any 1933 va escoltar una conferència del gran lul·lista Salvador Galmés, amb motiu del setè centenari del naixement de Llull. Foix reflexionava i –Puig resumeix–: “Al costat de la potència poètica, l'ambició lul·liana d'unitat té, segons Foix, la naturalesa de primer temperament polític extraguerrer de la unitat territorial de Catalunya, la dels grans conquistadors”. Segons aquesta versió Foix llegia un Llull antiburgès, amb uns ideals de contemplació que a la vegada eren voluntat d'acció.

Eugeni d'Ors, un “homenatge filial”

Eugeni d'Ors va reconèixer en diversos textos del *Glosari* l'empremta del mestratge lul·lià. En el text més important que li dedicà, “A Ramon Llull”, en escaure's els sis-cents anys de la mort Ramon Llull, reivindicava la idea que tot el *Glosari* era un homenatge a Llull: “Per què -ni ahir, 29 de juny de 1915, ni en cap altre jorn- es portaria al *Glosari* una pàgina especial en homenatge de Ramon Llull? No ho és tot ell, el *Glosari*, un continuat homenatge a Ramon Llull? Què millor homenatge, quin millor lul·lisme que l'intent de seguir dins la tradició d'una feina?” (Ors 1915, 2). Tot seguit Ors destacava fins a vuit exemples de la “feina lul·liana”:

Primer, filosofar; –segon, començar de fer-ho en llengua vulgar i materna; –tercer, de cara al poble i segons actualitats presents; –quart, amb esma organitzadora i estructural, amant l'arquitectura de la ciència i l'arquitectura de l'acció; –quint, combativament, en ardència discutidora; –sisè, pedagògicament, en fretura d'educació; –setè, pelegrinament, resseguint els camins de l'uropeïtat; –vuitè, nacional i alhora sobrenacionalment, atenent al problema de casa, més cercant també de fer-lo candent i central, a Roma i a París. (Ors 1915, 2).

De fet, de manera ben característica, identificava la tasca de Llull amb la del *Glosari*: fer filosofia, recuperar la llengua, ésser divulgador i arrelat al present, organitzat, combatiu (polèmic) i educador, amb dimensió europea i local. Aquesta vegada el Pantarca actuava amb més modèstia i reconeixia que la seva tasca era una imitació, amb distàncies, de Llull: “Dins les maneres d'aquella beata feina del XIII es vol inscriure la nostra pecadora feina del XX”. Per afegir un comentari molt orsià: declarant que ningú després de Llull havia continuat una tasca filosòfica i ordenadora d'aquelles dimensions i que només ell havia estat capaç de fer-ho: “I cal dir que algunes d'elles havien restat, en el mig d'aquest temps, intactes. L'esforç que ara fem, sigui el que en sigui el definitiu èxit, significa, doncs, un homenatge, i el més obligat dels homenatges: un homenatge filial” (Ors 1915, 2).

Afirmacions d'aquesta mena ens fan constatar que bona part d'allò que escriví l'Ors en els gairebé cinquanta anys de “glosari(o)” té més a veure amb un sistema formal, d'escriptura i encantament, més que no pas amb l'establiment d'un sistema de pensament complet i rodó. Fóra ben fàcil afirmar que la forma amaga la substància, l'anècdota la categoria. Molts dels analistes i crítics han tingut dificultat per escatir l'originalitat i la consistència –el sistema– d'un pensament, que potser exigeix la maniobra inversa. Uns pocs anys abans s'havia mostrat moderadament crític amb Llull: “Repetim, una vegada més amb Wordsworth, que ‘imitar la *Iliada* no és imitar a Homer’, i deduïm-ne que el nostre lul·lisme no ha de consistir tant en restaurar la lletra, sovint mesquina, de Ramon Llull, com son esperit –cald i admirable de prematur humanisme”. (Ors 2001, 396).

Ors veia Llull com una encarnació del geni de la raça. En una glosa de l'any 1908, titulada “S'hi parla de la raça”, considera Llull com una “gran llar de l'esperit de la nostra raça”. Llegim que ell no dubta a considerar-se pensador lul·lià:

Lul·liana és la pròpia inquietud mental ; i lul·liana, sa pruija teoritzadora; i lul·lià, el continuat emparentar de la Coneixença amb l'Amor; i lul·lià, con afany exotèric i propagandista; i lul·liana, la seva passió per les íntegres construccions sistemàtiques; i lul·lià –i per consegüent, de catalanisme essencial–, aquest son sortir-se de les fronteres, que l'ha dut, per hores, d'aprenent, al mateix París on Ramon Llull va asseure's, per hores, de Doctor... –El pròxim volum segon del *Glosari* estarà dedicat a la memòria i a la glòria de Ramon Llull, magne enciclopedista beat, per Xènius, mínim enciclopedista pecador.” (Ors 2001, 159)¹.

Els paral·lelismes amb l'obra de Llull que ell mateix s'atribueix no s'acaben aquí. Ors considerava la filosofia de Ramon Llull com una “filosofia de batalla” que era un “instrument magnífic de nacionalització i imperialització” (Ors 1950, 937). Llull era el model màxim de la seva filosofia. En una glosa del 1909, “Filosofia de batalla”, escriu:

Això ho dic com un gran elogi. El qualificatiu se sol pendre a mala part. Més a part encarta pitjor sol pendre's habitualment allò altre de la “filosofia d'estar per casa”. Que jo em complasc en vindicar... i a aplicar-me a mi mateix, en expressió equivalent a “metafísica usual” a la disposició, vull dir a considerar cada dia baix espècie d'eternitat les coses i episodis que el curs de la vida presenta. –Com a filòsof d'estar per casa, doncs, no puc menys d'esguardar ab ulls germanívols la “filosofia de batalla”, la que modela lo especulatiu baix la pressió i el ritme de les grans accions col·lectives... La filosofia de batalla a Catalunya. Ha de ser, és el lul·lisme –instrument magnífic de nacionalització i d'imperialització. (Ors 2001, 394).

En l'imaginari orsià el beat Ramon Llull representa una veu que arriba de la nit dels temps i que proporciona unes mínimes garanties de cultura homologable i amb una llarga tradició: “Nosotros hemos tenido que realizar un esfuerzo heroico, un esfuerzo mental, sentimental y ‘casi físico’ para encontrar bajo la capa espesa y pétreo de la barbarie, el filón áureo de la vieja tradición” (Jardí, 112). Tot seguit estableix un llistat d'oposicions: Jaume I i Pi i Margall, Ausiàs March i no els falsos Mestres en Gai Saber que consagraven els Jocs Florals. I la que ens interessa: Ramon Llull, Ramon de Sibiuda, Arnau de Vilanova o Bernat Metge que enfronta a Quadrado, Balmes, Mañé o Flaquer (Jardí, 112). El fil conductor és prou evident. Destaca unes personalitats fortes, que han marcat moments de creixement i definició nacional, personatges amb un fort impacte local, però que alhora tenen una dimensió internacional. Declarar-se seguidor, deixeble, continuador de l'obra lul·liana, sense cap mena d'avaluació externa a l'opinió del mateix Ors és una manera de declarar-se filòsof de gran volada. En el discurs d'ingrés a la RAE del 1938, utilitzà el típic recurs retòric de referir-se als qui l'han precedit en el setial per apuntar:

Con retroceder en la cadena de los años y de los titulares, hallo en posesión de este sitio a otro filósofo –y nadie, atento a etimologías, tuerza el gesto al verme aplicar ese título al Rector de Salamanca, menos de que me lo aplique a mí mismo—, encuentro a Jaime Balmes. Hijo de la Cataluña de montaña, si yo, de la Cataluña de marina; ministerialmente consagrado a Dios, si yo, indignamente amigo de los Ángeles; teórico del "Criterio", si yo, doctrinario del Diálogo; inclinado a llevar la dialéctica hacia la Matemática, si yo, en ponerla en paz con

¹ És important l'aportació de Hina Horst sobre la presència de Ramon Llull en la literatura de la Renaixença.

la Historia; católico a la manera de San Raimundo de Peñafort, sí yo, católico a la manera del Beato Raimundo Lulio, no falta siquiera en mi relación, con el titular de este sillón de la Academia Española, aquella tal vez freudiana aversión que se produce tantas veces entre familiares, sobre todo de antecesor a sucesor, como si se le tomara a éste en cuenta el matiz del solidario carácter que, por su culpa, ojos extraños atribuirían a la familia entera.” (Ors 1944, 14-15).

És la prova que Llull (o Lulio) li servia a Ors, com a referent per justificar les seves actituds contradictòries i canviants. No deixa de ser irònic utilitzar Llull per justificar el catolicisme personal en aquell moment complex. Però el 1942, encara porta més enllà aquesta apropiació. Pronuncià un discurs sobre l’“Estilo de San Juan de la Cruz” a Granada, amb motius dels actes commemoratius del quart centenari del naixement del sant. Ors distingia tres modalitats de la perfecció espiritual: l’activa, pròpia dels sants fundadors com Sant Ignasi de Loyola; la passiva pròpia dels contempladors i quietistes; i una d’intermèdia que volia qualificar con un antic ministeri espanyol “de Gracia y Justicia”. Allí situava el sant en posició intermèdia en relació amb el seu concepte dels àngels, equidistant del que tenien dos grans poetes místics, Ramon Llull i Jacint Verdaguer. En un extrem el mallorquí, “foll de Déu”, autor d’“un sublime tratado sobre los Ángeles”, i a l’altre el sacerdot-poeta, que no havia sabut veure la “sublime condición y adulta” dels esperits purs, ja que els havia convertit “en aquella penosa caricatura que es ‘el angelito’ el cupidillo bastardo puesto lo más lejos posible de la Inteligencia como símbolo de la inocencia” (Jardí, 279).

En una característica (i orsiana, a la manera de Narcís), nota de modèstia en la resposta a un periodista indicà que hi havia dues menes de filòsofs veritables, els asistemàtics com Unamuno o Santayana, i els sistemàtics, és a dir els que han articulat tot un sistema de cap a peus. En opinió d’Ors només n’hi havia hagut tres casos que mereixen aquesta consideració: Llull, Suárez i “el que ha declarat la Doctrina de la Intel·ligència”. És a dir ell mateix. En una altra ocasió esmentava tres “filòsofos del Orden: uno. Dionisio Areopagita; otro, Raimundo Lulio; otro, aquel cuya imagen, pacificada al fin, me devuelve el espejo. Los tres hemos creído auténticamente en los Ángeles. Y hemos puesto unas alas, como las del Espíritu Santo, en el mensaje de algún Hijo. Dionisio, en el de Platón; Lulio, en el de Santo Tomás; yo, en el de Hegel” (Ors 2008, s.p.). Altre cop el beat Llull li servia per proposar-se com a mestre en saber filosòfic.

A més de certificar una genealogia de filòsofs, en la qual Ors mateix ocupava un lloc estel·lar, Ramon Llull li servia al Pantarca per definir una concepció peculiar del que havia de ser l’idioma literari. Maragall havia escrit una carta a Pijoan en la qual li comentava que temia que el glosador aviat escriuria en francès. En un article a *La Veu de Catalunya* es defensava: “tingueu l’esperit de la vostra llengua i després escriviu com vulgueu”. I afegia:

més per tenir l’esperit de la pròpia llengua cal, abans de tot, ésser un Home de sa pròpia raça. I no és Home de sa Raça –un feble home de sa raça, però cobrant de son profund arrelament, en allò eternal d’ella, vida i vivacitat, fortitud i força... Oh! el Glosador escriu: ‘sombbrero’, ‘ultraça’, ‘duel’! El Glosador roda món i parla de les comèdies angleses i dels capells de París! Però també sap (i quina alegria la de saber-ho!) que crema, dins d’ell, una espurna humil, però una espurna d’aquella gran llar tota ardent de l’esperit de la nostra Raça que s’anomena Ramon Llull...” (Jardí, 327)

Llull li servia com a exemple, com a model moral. Considerava el lul·lisme com una màquina de guerra contra l'averroisme:

De quina manera serem fidels lul·lians nosaltres? No tant, potser, seguint la lletra de les doctrines lul·lianes com seguint l'exemple de Ramon Llull. L'exemple de Llull ens mana viure ab l'interès ben despert per les universals qüestions contemporànies, i intervenir-hi. És mossèn Salvador Bové qui diu: 'Si el nostre Doctor i Mestre visqués avui ell fóra el primer en estudiar els qüestions que estudia Wundt² en son Laboratori' ... (Ors 2001, 395).

I es queixava a continuació que Bové cités uns autors que el desautoritzaven com a lul·lià: "aquell qui pogués escriure, no diré el llibre definitiu, sinó un llibre durable sobre les doctrines lul·lianes... –Avui, l'arcangèlic Doctor no ignoraria el Pragmatisme, torbant-hi una complicitat ideal preciosa, que son comentador no sembla sospitar..." (Ors 2001, 395).

La qüestió de la virtut, de l'exemple, del caràcter internacional, es repeteix ara i adés en altres intervencions orsianes en les que Llull és citat com a exemple. L'any 1916 lloava Pi i Margall i la seva idea de federalisme relacionant-lo amb Llull: "Pi i Margall és el descendent remot i impàvid de Ramon Llull... és l'única ment que, enmig del romanticisme espanyol dogmàticament localista per una banda, dogmàticament jacobí per l'altre costat té prou força per reunir dialècticament l'ampla Humanitat i la pàtria estreta. Per bufar amb hàlits de l'Esperit l'universal incendi revolucionari sense voler que dins ell s'arbori, en sacrifici, la fusta del roure o del pi forals" (Jardí, 203).

Una última mostra de fidelitat lul·liana la trobem en la defensa de la necessitat de dedicar un monument a Llull. L'any 1912 Frederic Rahola proposà d'erigir un monument a Francesc Verntallat, líder dels remences.³ Ors va reaccionar indignat, perquè encara no hi havia cap monument a Llull, Muntaner o Bernat Metge: "¿Glorificaríem, abans que al Creador, al Revoltat? No hi hauria aquí un immoral afalagament de certes notes inferiors del caràcter nacional que tots desitgem veure contraposades i superades per més fecundes virtuts?" (Jardí, 138). Ors, superficial i arrogant, insistia en una altra ocasió en la inspiració que rebia a través de la contemplació de gravats d'alguns dels seus mestres que tenia prop de la seva taula de treball i que funcionaven com a models, estampes:

Este rincón, es el de la tarea aparentemente ligera y hasta hace bien poco diaria del "Glosario". Un escritorio de madera blanca acoge el fluir de la pluma, y ese fluir está aquí presidido por la efigie, en antiguos grabados, de quienes fueron maestros en el mucho escribir: "El Tostado",⁴ el beato Raimundo Lulio... Hay cerca, a la mano, un buen grabado de Goethe, porque ya es sabido que tal filósofo mueve y determina las preferencias casi patronales de Eugenio d'Ors (Castro Villacañas).

Monuments i gravats. Som en el terreny del fetitxisme, o en la terminologia de Fortini, el que fa en gran mesura l'Ors és fer parlar o reviure una necròpolis, església o ciutat. Com diria Pierre Nora, Llull és convertit en un lloc de memòria. Com sabem,

² Wilhelm Wundt (1832-1920) fou un metge alemany que fundà el primer laboratori de psicologia a la universitat de Leipzig.

³ Francesc de Verntallat (Sant Privat d'en Bas, 1426 - Sant Feliu de Pallerols, 1499) fou un noble català que va participar en la Guerra dels remences.

⁴ Alonso Fernández de Madrigal, més conegut com «el Tostado» o «el Abulense» (Madrigal de las Altas Torres, Àvila, 1410 - Bonilla de la Sierra, Àvila, 3 de setembre de 1455) va ser un clergue, acadèmic i escriptor espanyol.

segons l'historiador francès, un lloc de memòria inclou des d'un objecte material i concret, possiblement amb una ubicació geogràfica, fins als objectes més abstracte i intel·lectualment construïts, com ara monuments dedicats algú important, museus, arxius, o també com símbols (monedes, esdeveniments o institucions).⁵ L'ús que fa l'Ors de la figura de Llull no és la d'una lectura filosòfica, sinó que l'utilitza com a referent personal i el converteix en una mensa de símbol, com un monument.

Foix: Llull “el barbaflorit”

Les col·laboracions a la premsa de J.V. Foix no van tenir la freqüència ni l'impacte ni van ser sotmeses a transformisme com és el cas de l'Ors. Amb tot, entre 1922 i 1936 va tenir una presència freqüent a les pàgines de *La publicitat* com a comentarista cultural i amb un ull ben atent a les novetats que es produïen nord enllà (Gómez Inglada). Malgrat les diferències de to i de projecte, en alguns casos es van produir coincidències curioses. Al cap de vint anys que l'Ors havia exigint dedicar un monument a Ramon Llull, Foix reprenia el tema i també reclamava un monument dedicat a Ramon Llull per commemorar el vuitè centenari del naixement. En l'article “Un monument a Ramon Llull” (1933) proposà:

(Millor!, diuen, Aquest, Aquell i El de més enllà. Millor!, responem a cor tots els catalans a qui la majoria de monuments aixecats a la memòria d'Algú en aquesta Barcelona sotmesa a la dictadura dels urbanicides ens sembla no pas un homenatge, ans una ofensa. Però, ¿i si, en un moment de seny, ens poséssim d'acord perquè aquest monument proposat per commemorar el centenari lul·lià fos aquella “noble estàtua” a la qual han al·ludit en poc temps no solament En Ferrà ans també N'Avinyó, En Segarra i N'Alós?). (Foix 1990, 239”)

Era un esforç que ell volia col·lectiu, amb la participació no només dels polítics i “urbanicides”, sinó també dels poetes. Aquests (que “entre nosaltres, són els qui més deuen a Ramon Llull”) havien de ser “cridats, tant com els artistes, a triar l'indret més escaient per a erigir-hi l'estàtua i àdhuc hom els podria atorgar un lloc entre els ciutadans nomenats per a seleccionar els projectes escultòrics” (Foix 1990, 239). Foix, com l'Ors, insistia en la conversió de Llull en un monument que fos símbol de Catalunya. Llull per Foix representava una figura central que “il·lustra el geni autòcton” (Foix 1990, 267). Per això oblidar Llull “és desagradablement simptomàtic”. En un article posterior, del 1936, considerava el monument a Llull com un termòmetre de la situació nacional catalana: “El monument de pedra, menys urgent, assenyalarà un dia el pas de Catalunya de ‘Província’ a ‘Poble’” (Foix 1990, 268). També indicava les coordenades d'on havia de ser instal·lat el monument, al carrer del Bisbe.⁶ Foix, a més,

⁵ “un lieu de mémoire dans tous les sens du mot va de l'objet le plus matériel et concret, éventuellement géographiquement situé, à l'objet le plus abstrait et intellectuellement construit” (Nora, XVII). Pot ser un monument d'una persona important, museus, arxius, així com un símbol, moneda, esdeveniment o institució.

⁶ “el meu punt de vista particular favorable a l'acceptació del monument que en ple carrer del Bisbe, i a costat mateix del Palau de la Generalitat, la Dictadura destinava a no sé quins ‘màrtirs’” (Foix 1990, 240). Foix es referia a un monument de llarga història. El 1809 es va produir l'execució d'uns herois-màrtirs revoltats contra el Francès. El 1815, quad es van traslladar les restes mortals dels 8 ajusticiats i els van enterrar a la sagristia de la catedral. El 1884, es va voler fer un monument commemoratiu a la ciutadella on els herois van perdre la vida. L'artista havia de ser Venanci Vallmitjana, qui pensa en un monument impactant on apareixia el pare Gallifa assegut al garrot amb una creu a la mà. El monument no va agradar les autoritats i queda aparcat per sempre. El 1909, quan es produeix el centenari dels fets, es va encarregar un panteó al claustre a August Font. Enllestit el 1911, Andreu Duran i Bas i Josep Maria Milà i Camps van promoure l'erecció del monument que es troba al costat de la catedral. El 1927, el regidor Andreu Garriga i Bachs comprà un edifici i el cedí per poder aixecar l'homenatge. Actualment és la plaça Garriga

es queixava del falsos homenatges, fets d'esma o amb la boca petita: “De Llull hom en diu molt de bé. Però... d'esma. Per a molts de catalans és una figura gairebé mítica” (Foix 1990, 240). Reconeixem la idea del “monument”, no només com a objecte commemoratiu sinó en el sentit de Franco Fortini, de fer parlar i de fer habitables els autors i textos fundacionals d'una tradició literària.

Foix considerava Llull “model privilegiat per als escriptors catalans del moment” (Rosselló Bover, 204). Per Foix l'autèntic Llull “és el pare de la llengua, de la poesia i de la filosofia autòctones”. Rosselló Bover 204) A més considerava que “la seva obra interessa com una obra d'actualitat vivent”. (Foix 1990, 239). Foix era contundent sobre el valor que concedia a Llull: “Llull no solament és el nostre primer poeta en data, ans el nostre primer poeta en jerarquia” (“El poeta Llull”, Foix 1990, 263).

Potser el més destacat és l'apropiació que fa Foix d'un Llull que li serveix com a fonament del seu sistema d'idees i, doncs, una base de la seva estètica. Josep Romeu i Figueras va destacar el concepte d'“unitat” com el punt de contacte entre el pensament de Llull i Foix:

Aquesta unitat, precisament, implica les idees d'universalitat, espiritualitat i realisme. Només els principis immutables, la unitat, la idea, són universals, espirituals i reals, i els únics vàlids i permanents. Tota altra cosa és aparença subordinable a aquella entitat superior. Si la subordinació no és perfecta, del temporal a l'espiritual, del particular a l'universal, etc. Hi ha fal·làcia, dispersió, destrucció, anarquia. (Romeu, 112).

En un nota en la qual es resumeix un article publicat a la revista *Eulàlia* (març 1936) “L'home total en Llull” opinava contra els que no entenen la unitat essencial del pensament i la figura de Llull:

Abstreure de la lectura de les obres de Ramon Llull tantes de qualitats que li són pròpies ha facilitat, per ventura, l'adopció d'un Llull per a poetes, per a lingüistes, per a creients, per a pedagogs, etc. Però pot haver fet oblidar a alguns desprevinguts que tan múltiples activitats són inseparables de cadascuna d'aquelles qualitats que nosaltres reconeixem com una sola qualitat, amb la seva ombra propícia, als crítics. —Vull dir que hi ha una sola realitat Llull, i que no és gaire fàcil separar en ell el poeta de l'apòstol. Tot, en Llull, respon a una sola vocació: amor de la humanitat per amor de Crist, amor de la unitat per amor de la unitat en Crist. Tota la poesia de Llull és un acte de donació de cor idèntic a la donació, si és que es pot dir així, de la seva voluntat ordenada a un sol fi: unir tots els pobles sota el símbol dels cristians. Quan algú diu de Llull “només m'interessa el pedagog, o el poeta, o el viatger, o l'home en la seva realització terrena”, isola Llull de Llull. La representació que en tenim aleshores és similar a la que, en el seu aspecte físic, ens hauria donat un retratista que hagués dibuixat la mà de Llull, esculpit la seva barba o pintat l'ull esquerre. Llull no és el polígraf que parla de tot per amor de la saviesa, sinó que ho aprèn tot per amor de la coneixença i a causa de l'amor de Déu. En mots moderns, diríem que Llull és total. (Foix 1990, 269)

Resumint: en destacava la potència poètica i l'ambició lul·liana d'unitat. Per això el considerava un “sempre vivent”, amb la virtut de ser el primer temperament polític

i Bachs. Finalment l'arquitecte Pere Benavent de Barberà dissenyà la plaça i s'encarrega a Josep Llimona, el grup escultòric. La caiguda de la dictadura de Primo de Rivera arraconà el projecte, l'estàtua de Llimona resta al taller sense haver estat pagada. Amb l'arribada del règim franquista l'estàtua serà posada al seu lloc l'any 1941.

extraguerrer de la unitat territorial de Catalunya, la dels grans conquistadors. Llegit per Foix, Lull esdevé un autor antiburgès, que sap com ningú més combinar els ideals de contemplació que a la vegada són voluntat d'acció. En l'article sobre la clausura de l'any lul·lià escriví una defensa de la identificació de la personalitat de Lull—qualitats i defectes— amb les de la identitat catalana:

Ho he repetit amb freqüència: les grans qualitats i els grans defectes de Lull són, encara avui, les nostres grans qualitats i els nostres grans defectes. Cada català vivent, progressista o reaccionari —artista, sacerdot o soldat— té guardades les proporcions en l'ordre al geni immortal, aquelles mateixes qualitats i aquells mateixos defectes. Amb tanta reducció d'escala com calgui per a amidar-los. Però és difícil d'imaginar-vos Lull a través de la lectura de les seves obres, de fer-vos-el personalment vivent, sense que topem amb un català gegantí, que eleva totes les nostres realitats espirituals i casuals a alçades pirinenques o a projeccions alpines. Seny i Follia, Raó i Lirisme —establiu els paral·lels que cregueu més pertinents— dominen alternativament la figura i l'obra —la Intenció Immortal— de Lull i, a l'ombra de tanta grandesa, cadascun de nosaltres. (“Clausura del Centenari Lul·lià”, Foix 1990, 267).

En un segon aspecte coincideix parcialment amb l'Ors. Però ho fa en consideració dels aspectes avantguardistes que reconeix en l'obra lul·liana. En aspectes de l'obra de Lull li sembla veure un exemple —precedent— de la pròpia. Així Foix establia les relacions entre Lull i les avantguardes, en particular el Surrealisme. Per als avantguardistes parisencs Ramon Lull va ser una referència. Pel magnetisme del mite de la seva personalitat, el coneixement de l'alquímia. Lull presentava una alternativa atractiva i reculada contra el racionalisme rígid (Molas, 400-401; Rosselló Bover, 202). André Breton a l'article “Le Surréalisme et la peinture” publicat a *La Révolution Surréaliste* el 1927 citava Ramon Lull com un precedent de la pintura surrealista.⁷

En la lectura que Joaquim Molas va fer de *Gertrudis* va destacar l'apropiació que Foix va fer de Lull en clau d'avantguarda. Com és sabut entre 1933 i 1935, Foix va intervenir de manera molt activa en la commemoració del setè centenari de la mort de Lull. Destacà “la seva perennitat i, per tant, la seva “modernitat””, i, a més, “el convertí en una mena de correlat objectiu” (Molas 1993, 13), remarcant “la seva passió d'unitat i de síntesi - que és la nostra-, els seus escorcolls verbals, la seva fúria de coneixença, la seva dolcesa lírica, les seves cobejances i els seus desencisos” que, en el fons, no són sinó manifestacions d'un estat d'esperit autòcton, permanent a través dels segles. (Foix 1990, 267). Un cas especial són les proses líriques del *Diari 1918*, que s'inspiren de manera declarada en l'exemple del *Libre d'Amic e Amat* de Lull. Foix esmenta sobretot la idea de les semblances lul·lianes, les similituds, com una manera d'efectuar un intercanvi constant entre la fantasia i la realitat. Al final, Lull promou una amalgama única de “aquí” i “en altra banda”, “significat obvi” i “significat latent”, o fins i tot “significat immediat” i “significat al·legòric”. Per a això, hi ha sovint una equivalència entre allò ordinari i extraordinari, sense fer distinció. Així es pot entendre la substitució en Lull de termes com Amat, per Déu i l'Amic és l'home estimat per Déu (Alessandrini).

En una conferència sobre Lull, Foix establia una crítica distinció entre tres tipus de relació entre el poeta i la natura en la tradició romàntica. Relacionava Lull amb un corrent cristià, que “accepta les dades de la natura (...) per establir-hi un ordre espiritual

⁷ “pour le même Raymond Lulle, ‘le miroir est un corps diaphane disposé à recevoir toutes les figures qui lui sont représentées’”.

amb la convicció que la imatge de l'home, creada a imatge de Déu, es troba en la seva identitat metafísica. És el sobrenaturalisme. És aquí on, al meu entendre, s'estableix el contacte de Llull amb els poeta cristians d'ara" (Foix 1990, 249). I esmenta Sánchez-Juan com l'exemple cabdal d'aquesta tendència:

Alguns romàntics del catolicisme l'han fet actual darrerament a Franca i els superrealistes, desentenent-se del cristianisme fonamental de l'obra de Llull, l'han posat a la llista dels autors herètics que aconsellen de llegir. (Molts recordareu el somni llegendari: Llull, adormit al peu d'un arbre, va tenir un dia un somni. Li va semblar que veia damunt les fulles caràcters de lletra turcs i àrabs. Segons Llull —o la llegenda—, això era una revelació del cel. ¿No deu ser aquesta "mística" de la revelació que haurà suggerit als irrealistes francesos —Max Jacob, Breton— d'incloure Llull entre els seus?) (Foix 1990, 240).

I encara en una altra ocasió, en la conferència que Foix va fer a Canet de Mar, aquest elogià i comentà fragments del *Llibre d'Amic e Amat*, que "considera com a petits poemes en prosa semblants als d'alguns poetes d'avui anomenats d'avançada" (Foix 1990, 243). Aquesta declaració la confirmava, en un article aparegut a "La Publicitat", en el qual, en uns termes que recorden els utilitzats per parlar sobre la pròpia obra, en un dels articles de *L'Amic de les Arts* escrivia: "sospirs, llàgrimes i llanguiments: heus ací el ritme. Per a la 'rima' un doll de mots, ordenats dins la més pura ortodòxia literària" (Foix 1990, 246). Idea sobre la qual insisteix en un altre article, aparegut també a *La Publicitat*:

Llull, en el *Llibre d'Amic e Amat*, és un esteta per voluntat o per fervor: l'ordenació dels mots hi és albiradora i en algun dels més bells fragments el vellut de les vocals reflecteix colors d'iris. En altres, el joc hi és perceptiblement infantil i poètic, alternativament: hi ha, permeteu el joc de mots irreverent, com una deliquescència celeste a establir rimes i ritmes clandestins sota una prosa tibada. (Foix 1990, 255).

La consideració de Llull com a model per tantes raons, feia que Foix s'interessés pel model de llengua emprat pel beat mallorquí: "el català que va escriure és pur, didàctic i actual" (Rosselló Bover, 206).

Un tercer aspecte és la incorporació que fa Foix de textos de Llull en la pròpia obra. La intertextualitat es manifesta, per exemple, per via dels epígrafs. A *Les irrealis omegues* (1949) que és, potser, el llibre més críptic del poeta, llegim dues citacions de Ramon Llull que encapçalen el poemari i que són indicacions al lector, una mena de clau de lectura del llibre. El llibre s'inscriu en la tradició de l'art clus dels trobadors i de l'hermetisme poètic de tots els temps; de l'altra, remarca la necessitat d'esforç per part del lector per tal d'entendre el sentit i el missatge que transmet el poema. Recordem els epígrafs inicials: "De les semblances reals davallen les fantàstiques en així com accidents qui ixen de substància. LLULL ("De les raïls de l'Arbre Imaginal". De *L'Arbre de Sciència*); On pus scura és la semblança pus altament entén l'enteniment que aquella semblança entén. LLULL (Del *Lib. De Meravelles*)".

En aquestes citacions fa parlar a Llull per afirmar que l'obscuritat era només aparent. I que ell només feia que inspirar-se en la realitat, o en una sobrerrealitat. Segons Gimferrer un llibre com *Les irrealis omegues* és l'arquetipus de llibre "obscur" i aquest fet n'ha condicionat la lectura. L'escriptor creu, però, que els casos de lectura més difícil pertanyen a la categoria d'imatges en clau privada del poeta que, conscient de l'obscuritat d'alguns dels seus poemes, ens ajuda en la lectura mitjançant les "pistes", en forma de llargs títols, que acompanyen els poemes (Gimferrer, 132).

Llull també es present en un altre llibre cabdal de Foix. En una de les proeses de *L'estrella d'en Perris* (1963) Llull esdevé personatge, una aparició, un ressuscitat:

Pels carrers assolellats de la vila corre la nova que En Llull, el barbaflorit, es presenta pels volts del migdia al peu del monòlit que amitjana la Ribera. Diuen que vesteix gramalla fosca cenyida amb un tros de cuir vell i balder. Conten que s'asseu damunt un pedris mal apuntalat, tot voltat de llibres i paperassa. Tantost mira el pèlag ondós i els espellats banyistes, tantost amb ploma d'oca dibuixa signes rars en un quadern rebregat i esfulladís amb sentors de fusta humida. Avui n'he volgut ésser testimoni. Tocades les dotze, al peu mateix del roc commemoratiu, un homenàs barballarg, vera efígie d'En Ramon lo Foll, deixava vesta burella i caperó morat al sorral, i entrava a l'aigua voltat de clarors, amb un infant al braç dret, que enlairava com si li ensenyés el mar per ensinistrar-lo a nedar. Volia endur-me-li els llibrassos i els pergamins: però algú m'ha estirat enrere i m'ha embenat els ulls amb teles fregants. M'ha dit uns mots de l'antigor a cau d'orella, i m'ha persignat amb sals verges. A cegues, m'ha obligat a cavalcar no sé pas quina alada bestiassa brogidora, i m'he desentenebrat en aterrar, entre brugueres, sol i abrasat per noves ardors, tocant al Pas de la Mala Dona. (Foix 2004, 529).

Albert Manent va explicar una anècdota que li havia explicat Foix. Per al poeta “Llull ‘és sempre vivent’, em diu. Fa deu anys⁸, un dia a Sitges, el va veure de debò. Prop del cementiri hi havia un home amb una barbassa i cofat amb un bonet, com Llull, un feix de llibres a la vora i una ploma d'oca. De moment, la visió el torbà, però no somiava. Després va saber que era un capellà copte, refugiat o de vacances” (Manent, 26). Foix, sempre a mig camí entre el real i l'irreal, la sorpresa de la surrealitat de la realitat, empra Llull com un dels agents que li permet de demostrar aquesta ambivalència.

Llull, un clàssic viu

Sainte Beuve, T.S. Eliot, entre altres, es van plantejar la mateixa pregunta: “Què és un clàssic”, “Qu'est-ce qu'un classique?”, “What is a Classic?”. Sainte Beuve plantejava un concepte cosmopolita de clàssic, amb ecos de la *Weltliteratur* de Goethe.⁹ Eliot deia que Virgili era “el” clàssic per excel·lència perquè complia amb dues condicions: *maturity* (“the maturity of civilization, of language and literature, and of mind,”¹⁰ i *comprehensiveness*¹¹ Frank Kermode opinava que un clàssic és “a book that is read a long time after it was written” (Kermode, 117). Antoine Compagnon, per la seva banda contestava a la seva manera aquesta pregunta eterna: “Suivant l'étymologie

⁸ Ha de ser el 1963, any de publicació de *L'estrella d'en Perris*. Cf. La nota de Joan Ramon Veny a *Diari 1918* (Foix 2004, 528).

⁹ “Un vrai classique, comme je l'aimerais entendre définir, c'est un auteur qui a enrichi l'esprit humain, qui en a réellement augmenté le trésor, qui lui a fait faire un pas de plus, qui a découvert quelque vérité morale non équivoque, ou ressaisi quelque passion éternelle dans ce cœur où tout semble connu et exploré; qui a rendu sa pensée, son observation ou son invention, sous une forme n'importe laquelle, mais large et grande, fine et sensée, saine et belle en soi; qui a parlé à tous dans un style à lui et qui se trouve aussi celui de tout le monde, dans un style nouveau sans néologisme, nouveau et antique, aisément contemporain de tous les âges”. (Citat a Prendergast, 32) Vegeu també Martí Monterde.

¹⁰ “A classic can only occur when a civilization is mature; when a language and a literature are mature; and it must be the work of a mature mind. It is the importance of that civilization and of that language, as well as the comprehensiveness of the mind of the individual poet, which gives the universality”. (Eliot, 55)

¹¹ “The classic must, within its formal limitations, express the maximum possible of the whole range of feeling which represents the character of the people who speak that language”. (Eliot, 67).

populaire, un classique est un écrivain qu'on lit en classe, comment Roland Barthes disait que la littérature, c'est ce qui s'enseigne". (Compagnon, 1) I amb una actitud molt francesa afegia:

un classique (...) c'est aussi un écrivain dont les qualités principales sont, dit-on, la raison, la concision, l'ordre, la mesure, la réserve, l'équilibre, l'harmonie, la simplicité, la modération, etc. C'est du moins ainsi qu'on a l'habitude de le définir : "l'œuvre d'art classique, jugeait par exemple Gide, raconte le triomphe de l'ordre et de la mesure sur le romantisme intérieur". (El subratllat és meu. Compagnon, 2).

Recordava Compagnon les precisions de Valéry: "Faire une œuvre qui soit telle que des variations, impossibles à prévoir, du goût et des besoins futurs se produisant, elle puisse être interprétée autrement que de son temps, prendre un sens imprévu de l'auteur, et répondre à quelque soif du temps nouveau, sinon l'exciter en lui" (Compagnon, 4). El que volia fer Compagnon era justificar el caràcter de clàssic de Proust:

Il y a donc beaucoup de raisons, et des plus diverses, à l'ascension vertigineuse de Proust au firmament des lettres en cette fin de siècle, mais, aujourd'hui, je voudrais insister sur une seule d'entre elles, à mes yeux cruciale bien sûr, et c'est sa complexité, sa complexité qui fait de la Recherche un monde, un monde qu'on parcourt à chaque fois différemment. (Compagnon, 7).

A propòsit de l'obra de Ramon Llull, Jordi Rubió, es lamentava de l'aïllament, el poc coneixement i la malfiança que havia patit la difusió de l'obra lul·liana: "Solitario, ídolo de los iniciados, pero apartado de la corriente de la restauración filosófica por un tecnicismo descorazonador y abstruso" (Rubio i Balaguer, 448). Les contribucions de l'Ors i Foix expressen una opinió renovadora, des d'una perspectiva no d'especialistes sinó de devots lectors, que són també autors de renom. Eugeni d'Ors i J.V. Foix, per vies i en moments diferents, van defensar en la necessitat d'una lectura total de Ramon Llull, no l'adopció d'un Llull per a poetes, per a lingüistes, per a creients, per a pedagogs, etc., sinó de llegir-lo de forma unitària. Ors i Foix utilitzaren unes plataformes periodístiques per una tasca de difusió de cultura, d'adoctrinament i d'intervenció en el panorama cultural català d'abans de la guerra d'Espanya. El que fan ambdós és monumentalitzar Llull. Ors se l'apropia com a mestre i en fa una relectura en clau del *Glosari*. Foix en destaca la catalanitat, la unitat, i l'atansa també als seus interessos d'avantguarda. Fan molt per atansar el clàssic distant, mort i monumentalitzat, als lectors del seu temps. Són formes –exemples– de diàleg amb un autor clàssic, el gran clàssic. El fan reviure, el fan parlar en la llengua del moment. Ho ha devoció filial, però també la consideració de ser un autor encara vivent.

Obres citades

- Alessandrini, M. “La logica dei sogni. Miró illustratore onirico di Foix.” En I. Zamuner ed. “*Jo sóc aquell que en mar advers vejeja*”. *J.V. Foix e le avanguardie storiche tra arte e letteratura*, Firenze: Olschki, 2017 (in stampa).
- Breton, A. “Le Surréalisme et la peinture.” *La Révolution Surréaliste* 9-10 (1927). Disponible en: http://melusine-surrealisme.fr/site/Revolution_surrealiste/Revol_surr_9_10.htm
- Calvino, I. “Italiani, vi esorto ai classici.” *L'Espresso* (28 giugno 1981): 58-68. Disponible en: http://www.classicitaliani.it/novecent/calvino_01_classici.htm.
- Castro Villacañas, D. “Como trabaja... Eugenio d'Ors.” *Ateneo* 32 (1953). Disponible en <http://www.unav.es/gep/dors/fotos15.1.htm>.
- Compagnon, A. “Le Classique.” 2011. Disponible en: https://www.college-de-france.fr/media/antoine-compagnon/UPL18803_12_A.Compagnon_Le_Classique.pdf
- Eliot, T. S. “What is a Classic?” En *On Poetry and Poets*. London: Faber and Faber, 1957. 52-71.
- Foix, J. V. *Sobre literatura i art. Obres completes, 4*. Barcelona: Ed. 62, 1990.
- . *Diari 1918*. Estudi i edició de J. R. Veny-Mesquida. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004.
- Fortini, F. “Come si leggono i classici? A proposito delle «Rime» di Dante.” En *Il Politecnico* 31-32 (1946): 54-58.
- Gimferrer, P. *La poesia de J.V. Foix*. Barcelona: Ed. 62, 1974.
- Gómez Inglada, P. *Quinze anys de periodisme. Les col·laboracions de J. V. Foix a «La Publicitat» (1922-1936)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2010.
- Horst, H. “La construcció d'una tradició cultural Ramon Llull i la Renaixença.” En *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Palma (Mallorca), 8-12 de setembre de 1997*. Ed. de J. Mas i Vives, J. Miralles Montserrat & P. Rosselló Bove. Barcelona: PAMSA, 1998. 143-155.
- Jardí, E. *Eugeni d'Ors: obra i vida*. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1990.
- Kermode, F. *The Classics*. London: Faber & Faber, 1975.
- Manent, A. “Entre la llegenda i la vida de cada dia.” *Serra d'Or* 160 (gener 1973): 20-26.
- Martí Monterde, A. “La Literatura Comparada según Sainte-Beuve.” *Thélème. Revista Complutense de Estudios Franceses* 30/1 (2015): 93-113.
- Molas, J. “Ramon Llull i la literatura contemporània.” En *Convegno Internazionale Ramon Llull, il lullismo internazionale, l'Italia*. G. Grilli, ed. Napoli: Istituto Universitario l'Orientale, 1992. 399-412.
- . “El retrat d'un poeta adolescent. Notes per a una lectura de Gertrudis, de J. V. Foix.” *Discurs llegit el 25 de febrer de 1993 en l'acte de recepció pública de Joaquim Molas a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1993.
- Nora, P. “Entre mémoire et histoire: la problématique des Lieux.” P. Nora dir. *Les lieux de la mémoire. Tome 1: La République*. Paris: Gallimard, 1984.
- Ors, E d'. “A Ramon Llull.” *La Veu de Catalunya* (30-VI-1915).
- . *Discurso leído en la recepción pública del Excmo. Sr. D. Eugenio d'Ors el día 29 de abril de 1938 y contestación al mismo por el Excmo. Sr. D. José M. Pemán y Pemartin académico numerario*. Madrid: Escelicer S.L., 1944.
- . *Obra catalana completa. Glosari 1906-1910*. Barcelona: Editorial Selecta, 1950.
- . *Glosari 1908-1909*. Ed. de X. Pla & J. Albertí. *Obra catalana d'Eugeni d'Ors Vol.*

3. Barcelona: Quaderns Crema, 2001.
- . "Aforismos." 2008. Disponible en:
<http://www.unav.es/gep/dors/aforismos33.htm>
- Prendergast, Ch. *The Classic: Sainte-Beuve and the Nineteenth-Century Culture Wars*. Oxford: Oxford U. P., 2007.
- Puig, V. "Rebaixes Ramon Llull." *El País* (16 maig 2016).
- Rubió i Balaguer, J. *Ramon Llull i el lul·lisme*. Barcelona: PAMSA, 1985.
- Romeu Figueras, J. *Sobre Maragall, Foix i altres poetes. Assaigs i comentaris crítics*. Barcelona: Editorial Laertes, 1984.
- Rosselló Bover, P. "La figura de Ramon Llull en l'avantguarda catalana: J.V. Foix i Josep Palau i Fabre." En J. Massot i Muntaner ed. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / XXVIII. Miscel·lània Germà Colon, 1*. Barcelona: PAMSA, 1994. 201-218.